

СОЦІАЛЬНА РОБОТА В УКРАЇНІ: РОЗВИТОК У СУЧАСНИХ УМОВАХ

SOCIAL WORK IN UKRAINE: DEVELOPMENT IN MODERN CONDITIONS

УДК 371.134;364

Кучер Г.М.,

аспірант

Уманського державного педагогічного університету

імені Павла Тичини,

начальник управління праці та

соціального захисту населення

Уманської міської ради

У статті проаналізовано соціальні проблеми сучасного українського суспільства. Розкрито сутність соціальної роботи як засобу впливу на формування соціального самопочуття населення країни. Досліджено соціальну роботу з різними категоріями населення. Конкретизовано форми соціальної підтримки. Відзначається на необхідності створення оптимальних умов соціалізації особистості.

Ключові слова: соціальна робота, соціальна допомога, соціальні послуги, розвиток.

В статье проанализированы социальные проблемы современного украинского общества. Раскрыта сущность социальной работы как способа влияния на формирование социального самочувствия населения. Конкретизованы формы социальной поддержки. Отмечается на необходимости создания оптимальных условий социализации личности.

с разными категориями населения. Конкретизируются формы социальной поддержки. Отмечается необходимость создания оптимальных условий социализации личности.

Ключевые слова: социальная работа, социальная помощь, социальные услуги, развитие.

The article focuses on contemporary social problems of Ukrainian society. The article presents the essence of social work as a means of influencing the population social well-being. Social work with different categories of population. Social support forms have been presented. The author stresses the importance of social work for efficient personality socialization.

Key words: social work, social aid, social services, development.

Постановка проблеми. Соціальна робота в Україні сьогодні переживає досить бурхливий розвиток. Це пов'язано з двома протилежними тенденціями, що сформувались і дістали досить великої потужності на терені України за останні роки. Одна з них є інстинктивною реакцією соціального організму країни на катастрофічне зuboжіння українського народу під час переходу від тоталітарно-патерналістської моделі соціального захисту населення до ліберально-демократичної, а друга детермінується потребами оновлення українського суспільства на засадах загальнолюдських цінностей, що вимагає принципово нових підходів до соціальної політики держави в контексті її загальноєвропейської орієнтації. Перспективи Української держави, однієї з найбільших країн Європи, багато в чому залежать від зваженої державної політики, яка б стверджувала і забезпечувала реалізацію соціальних прав людини і громадянина для збереження та відтворення людського потенціалу. У зв'язку із цим зростає роль сучасної соціальної роботи як специфічного цілісного напрямку діяльності держави, мета якого полягає в задоволенні законних інтересів і соціальних потреб кожного члена нашого суспільства, вирішенні проблем праці, побуту, духовного і фізичного розвитку людини шляхом залучення до цього державних, громадських інституцій, використання всього потенціалу суспільних сил.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблему розвитку та формування соціальної роботи досліджували науковці: О. Безпалько, В. Бех, Н. Дем'яненко, А. Капська, Р. Корнюшина, М. Лукашевич, М. Туленков, Т. Семигіна, С. Тетерський, О. Полтавець, Г. Попович, С. Харченко, Е. Холостова.

Науковці розглядають соціальну роботу як суспільне явище, що сприяє досягненню принципів соціальної справедливості.

Мета статті полягає у висвітленні становлення і розвитку моделей соціальної роботи в Україні, особливостей соціальної роботи як професії.

Виклад основного матеріалу. Згідно зі ст. 46 Конституції України: «Громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх в разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, в також у старості та в інших випадках, передбачених законом».

Аналізуючи сучасну теорію і практику, можна стверджувати, що соціальна робота зумовлена потребами суспільства і відповідає вимогам економічного розвитку, політичного, соціального життя. Зростає роль сучасної соціальної роботи як специфічного цілісного напрямку діяльності держави, мета якого полягає в задоволенні законних інтересів і соціальних потреб кожного члена нашого суспільства, вирішенні проблем праці, побуту, духовного і фізичного розвитку людини шляхом залучення до цього державних, громадських інституцій, використання всього потенціалу суспільних сил.

Соціальна сфера, задовольняючи потреби населення в культурних цінностях, освіті, охороні здоров'я, комунальному обслуговуванні тощо, все більше впливає на виробництво матеріально-речового багатства через прискорення науково-технічного прогресу, створення необхідних передумов для підвищення рівня зайнятості в суспільному виробництві та раціональному використанні кадрового потенціалу, забезпеченні розширеного відтворення робочої сили, вдосконаленні структури вільного часу працюючих. Одночасно із цим розвиток соціальної сфери сприяє розв'язанню таких соціальних завдань, як формування гармонійно розвиненої особистості, ліквідація культурно-побутових розбіжностей між містом

і селом, між соціальними групами населення і районами країни. Розвиток соціальної сфери бере участь у відтворенні головної продуктивної сили суспільства – людини, і тим самим активно впливає на створення сукупного продукту та визначає темпи соціально-економічного прогресу. Роль соціальної сфери в суспільстві буде зростати. У XXI ст. соціальна сфера буде визначальною в розвитку економіки. Адже серед факторів економічного зростання на перше місце у світі вийшов людський фактор.

Функціонування цієї сфери спрямоване на вдосконалення людини, її інтелектуальних і фізичних можливостей, духовних, культурних і соціальних потреб [7, с. 72]. Завдяки науково-технічному прогресу на ринку послуг відбуваються структурні зрушення на користь тих видів, які зумовлені розвитком комп'ютеризації, інформаційних технологій, нових засобів комунікацій. Піднесенню ринку послуг сприятимуть структурні зрушення, що відбуватимуться в промисловості, сільському господарстві, фінансово-банківській системі [5, с. 25]. У перспективі перевага надаватиметься платним послугам. Проте в умовах економічної кризи не було створено еквівалентних каналів задоволення базових соціальних потреб. А відтак платні послуги не набули масового характеру. Підвищення тарифів на платні послуги призвело до скорочення їх споживання в натуральному вигляді. Нині безкоштовні послуги освіти, охорони здоров'я ані за обсягом, ані за якістю не задовольняють потреби населення. Раніше споживання безкоштовних послуг збільшувало сімейний бюджет майже на 15%. Через відставання розвитку соціальної сфери від реальних потреб тривалий час значна частина послуг перебували в тіньовому секторі (діагностика, лікування, репетиторство тощо). Намагання відновити хоча б на мінімальному рівні споживчий стандарт послуг стане основою для розширення в цій сфері тіньової економіки та скорочення доходів бюджету [4, с. 682].

За останнє десятиріччя у зв'язку із становленням соціальної допомоги безпосередньо в Україні, зі збільшенням кількості соціальних агенцій, формуванням ринку надання соціальних послуг усе більше починають говорити про соціальну допомогу як про механізм самоконтролю суспільства над самим собою. І чим раніше суспільство усвідомить необхідність цього механізму, тим ефективніше воно навчиться вирішувати і запобігати соціальним проблемам і соціальній напрузі, які можуть виникати час від часу.

Соціальна допомога – це механізм суспільного самоконтролю, формування якого стало результатом раціонального усвідомлення необхідності такої допомоги у суспільстві для його подальшого поступу і який у той самий час не порушує принципів ліберальності, виконує найважливішу для суспільства функцію стабілізації і збереження

соціуму, підтримання й гармонізації суспільних відносин, забезпечення умов для постійного його розвитку. Окрім того, це життєво важливий механізм, оскільки надає змогу суспільству досягти відносної рівноваги у своєму існуванні і ним актуалізуються такі важливі питання: як визначити міру необхідної соціальної допомоги, щоб не трансформувати її на споживацтво? Як узгодити міру свободи дій соціальної допомоги зі свободою тих, кому вона надається?

Учений-соціолог П.Д. Павленок визначає соціальне обслуговування як комплекс заходів із надання соціальної допомоги громадянам, що її потребують, що сприяє збереженню соціального здоров'я та підтриманню життєдіяльності, подоланню кризових ситуацій, розвитку самозабезпечення та взаємодопомоги. Соціальне обслуговування є частиною системи соціальної безпеки населення та здійснюється соціальними службами [4, с. 87]. На думку відомого фахівця у сфері права соціального забезпечення Б. Шашківа, соціальні послуги – це результат діяльності соціальних служб, спрямований на задоволення потреб особи щодо пристосування до існуючого середовища, її реабілітації та можливості жити повноцінним життям [3, с. 65].

С.М. Синчук та В.Л. Бурак виділяють такі форми соціального обслуговування:

1) соціальні послуги: соціальні послуги, що надаються за рахунок коштів соціальних страхових фондів; соціальне обслуговування громадян похилого віку та одиноких непрацевдатних громадян на дому; стаціонарне соціальне обслуговування громадян похилого віку; стаціонарне соціальне обслуговування інвалідів, із числа звільнених із місць позбавлення волі; соціальне обслуговування дітей; соціальна реабілітації та адаптація інвалідів; санаторно-курортне лікування; забезпечення протезно-ортопедичними виробами; забезпечення засобами пересування;

2) матеріальна підтримка (надання особі, яка перебуває у важкій життєвій ситуації, матеріальних благ: речей, одягу, засобів пересування тощо) [2, с. 15].

Відповідно до Закону України «Про соціальні послуги» останні визначаються як комплекс правових, економічних, психологічних, освітніх, медичних, реабілітаційних та інших заходів, спрямованих на окремі соціальні групи чи індивідів, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги, з метою поліпшення або відтворення їх життєдіяльності, соціальної адаптації та повернення до повноцінного життя. Складні життєві обставини в зазначеному законі визначаються як обставини, що об'єктивно порушують нормальну життєдіяльність особи, наслідки яких вона не може подолати самостійно (інвалідність, часткова втрата рухової активності у зв'язку із старістю або станом здоров'я, само-

тність, сирітство, безпритульність, відсутність житла або роботи, насильство, зневажливе ставлення та негативні стосунки в сім'ї, малозабезпеченість, психологічний чи психічний розлад, стихійне лихо, катастрофа тощо).

Держава гарантує надання населенню таких видів послуг: соціально-побутові; психологічні; соціально-педагогічні; соціально-медичні; соціально-економічні; юридичні; послуги з працевлаштування; послуги з професійної реабілітації осіб з обмеженими фізичними можливостями; інформаційні послуги та інші. Як бачимо, соціальне обслуговування має комплексний характер і включає різні види соціальних послуг, спрямованих на задоволення особливих потреб громадян, зумовлених хворобою, інвалідністю, старістю та іншими соціальними ризиками.

В Україні на реалізацію положень названого закону прийнято Порядок призначення і виплати компенсації фізичним особам, які надають соціальні послуги, Закон «Про волонтерську діяльність» та інші нормативні документи. Відповідно до норм соціального законодавства та з метою впровадження європейських стандартів розроблено Концепцію реформування системи соціальних послуг в Україні.

У подальшому формування перспектив розвитку соціальної сфери України повинно забезпечувати підвищення життєвого рівня населення, всебічний розвиток людини та зростання продуктивності праці. Разом із тим тут нагромаджено багато проблем, які потребують:

1) визнання галузей соціальної сфери такими, що беруть активну участь у виробництві матеріальних і духовних благ та послуг;

2) подолання залишкового принципу фінансування галузей соціального призначення;

3) подолання міжрегіональних відмінностей у рівні обслуговування населення та забезпечення його елементами соціальної інфраструктури у відповідності з нині існуючими нормативами;

4) встановлення обґрунтованого рівня оплати праці фахівців галузей соціальної сфери, зокрема працівників освіти, охорони здоров'я, культури, науки;

5) формування ефективної системи управління галузями соціального призначення в умовах різних форм власності;

6) розробки нових типів проектів навчальних закладів, установ культури, охорони здоров'я з урахуванням формування ринкових відносин, широким використанням сучасного обладнання, оргтехніки;

7) розробки науково обґрунтованих критеріїв розвитку матеріальної бази галузей соціальної сфери.

Перелічені заходи є передумовою для концентрації бюджетних асигнувань у напрямі соціального захисту населення та розвитку соціальної

сфери. У цьому контексті особливо важливим пріоритетом має стати реформування системи оплати праці [1, с. 45]. Ці та інші заходи стануть основою зростання платоспроможного попиту жителів, у тому числі на відповідні послуги, сформуєть потребу держави та недержавних установ, у підготовці нових та перепідготовці існуючих фахівців.

За рахунок розвитку мережі соціальних служб та здоровій конкуренції між службами різних секторів можливе і необхідне підвищення якості життя значної кількості соціально вразливих верств населення. Адже кінцева мета діяльності сучасної демократичної держави – забезпечення гідного рівня життя та відчуття соціальної єдності для кожного члена суспільства. Сприяття підвищенню авторитету нашої держави як соціальної та правової сприятиме також, на наш погляд, розробка та дотримання стандартів соціальних послуг, що відповідатимуть міжнародному, зокрема європейському рівню, а також збільшення престижу соціальної роботи як суспільно корисної діяльності.

Висновки. Сучасна соціальна допомога характеризується інтегративними, міждисциплінарними підходами. Її розвиток відбувається в трьох напрямках. По-перше, визначається місце соціальної допомоги в структурі суспільної життєдіяльності. По-друге, йде пошук власного теоретичного обґрунтування. По-третє, виокремлюються конвенційні зв'язки з іншими формами суспільної життєдіяльності. Гуманістичний світогляд заснований на визнанні невід'ємних прав людини, в тому числі права на гідне, повноцінне і щасливе життя для кожного, незалежно від його національних, расових, релігійних, вікових, статевих, індивідуальних або соціальних особливостей. Тому соціальна допомога є практичною реалізацією гуманістичного світогляду. Поняття гуманізму близьке за своїм змістом і походженням до гуманітарних проблем та інтересів суспільства, що стосуються міжособистісних взаємовідносин, сімейних зв'язків, людських контактів. Це розуміння особливо актуальне для сучасного суспільства, оскільки основу вирішення гуманітарних проблем утворюють гуманістичні принципи.

Соціальна робота здійснюється як комплексна допомога і захист різних груп населення на професійному рівні в державних формах та у формі благодійництва від організацій й окремих суб'єктів. Отже, соціальна робота як суспільно значима діяльність формується з благодійності, що має свій історичний шлях становлення і розвитку, починаючи від простих відносин взаємодопомоги «людина – людині» й закінчуючи загальнодержавним і навіть міжнародним рівнем, коли деякі країни надають гуманітарну допомогу країнам, які потрапили в скрутне становище. Ця діяльність набуває не лише глобальних тенденцій, але й має свої ментальні особливості в контексті кожної національної культури. Незважаючи на досить

тривалу практику активного використання поняття «соціальна робота», її складний і багатогранний характер, динамічність соціальної діяльності заважають науковцям дійти єдиної думки в трактуванні сутності цього явища. Тому соціальна робота передусім розглядається як об'єктивно необхідне суспільне явище, практика соціального життя, навчальна, освітня дисципліна тощо. Поширеною думкою серед науковців є ідея про те, що соціальна робота має діяльнісний характер. Соціальна робота – це суспільно значима професійна діяльність, що спрямована на благо мало захищеним верствам населення, які потребують захисту й допомоги. Основою соціальної роботи є добротинність як соціальне явище, що в науковій літературі визначається як безкорислива діяльність зі створення й передання фінансових, матеріальних і духовних цінностей для задоволення життєвих потреб індивіда або соціальної групи.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Актуальні проблеми теорії і практики соціальної роботи на межі тисячоліть: монографія // Соціальна робота. Книга I. К.: УДЦССМ, 2001. 344 с.
2. Горілий А.Г. Історія соціальної роботи в Україні. Тернопіль, 2004. 174 с.
3. Закон України «Про соціальні послуги» від 19.06.2003 р. № 966-IV. ВВР України. 2003. № 45. Ст. 358.
4. Закон України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю» від 21.06.2001 р., № 2558-Ш. ВВР України. 2001. № 42. Ст. 213.
5. Костина Е.Ю. История социальной работы: учеб.пособ. Владивосток: ТИДОТ ДВГУ, 2003. 110 с.
6. Кальниш Ю.Г. Політична аналітика в державному управлінні: теоретико-методологічні засади: монографія. К.: Вид-во НАДУ, 2006. 272 с.
7. Кравченко М.В. Розробка моделей організації управління соціальним захистом населення: національний та зарубіжний досвід : навч.-метод. посіб. для слухачів дистанц. Курсу / Асоц. міст України та громад. К., 2007. 250 с. (Серія навчальних програм для працівників місцевого самоврядування. За заг. ред. М.В. Пітника. Кн. 19).
8. Михненко А. Трансформація українського суспільства: перехід до нової моделі розвитку. Вісн. НАДУ. 2006. № 3. С. 282–288.
9. Тетерский С.В. Введение в социальную работу. М., 2000. 257 с.
10. Тищенко О.В. Соціальна робота та права людини: навч. посібник. К.: ВГЛ «Обрії», 2010. 240 с.